

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN EHL-İ SÜNNET/HANEFİLİK-MATURİDİLİK VURGUSU(NUN GEREKÇELERİ VE TEMELLERİ)*

Yrd. Doç. Dr. Lütfi CENGİZ**

Öz

Bu çalışma Cumhuriyet Döneminin ilk dönem ilmî ve siyasî şahsiyetlerinden biri olan Hasan Basri Çantay'ın düşüncesinde Ehl-i Sünnetin, özel olarak da Hanefilik/Maturidilikmezhebinin etkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple Çantay, hangi mezhebi benimsediğini ifade etmektedir? Onun ifadelerinde mezhep taassubunu içeren hususlar var mıdır? Ehl-i sünnet'in onun zihnindeki yeri nedir? Ayrıca o, Ehl-i sünnet içerisinde herhangi bir ayırımı gitmekte midir? Ehl-i sünnet genelinde özellikle Hanefilik- Maturidilik düşüncesinin onun için özel bir anlamı var mıdır? vb. sorular bu çalışmada cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hasan Basri Çantay, Ehl-i Sünnet, Kalam, Hanefilik, Maturidilik.

Reasons and Foundations of Ahl al- Sunnah/Hanafi-Maturidite Emphasis in Hasan Basri Çantay's Thought

Abstract

This study aims to determine the effect of the sect Ahl al-Sunnah, specifically the Hanafi/Maturidite in Hasan Basri Çantay's thought, one of the scholar and political figures in the first term Republic of Turkey. Therefore, Çantay implies that has adopted which sect? Are there any issues with the sect bigotry in his statement? What is the place Ahl al-Sunnah concept in his mind? He also, is it to go any discrimination in Ahl al-Sunnah? Ahl al-Sunnah in general, especially Hanafi- Maturidite thought is there a special meaning for him? etc. Questions will be tried to be answered in this study.

Keywords: Hasan Basri Çantay, Ahl al-Sunnah, Kalam, Hanafi, Maturidite.

---

*Bu yazı, 19-21 Eylül 2014 tarihlerinde Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen "Vefatının 50. Yılında Hasan Basri Çantay" başlıklı sempozyumda sunulan tebliğin metnidir.

**Konya NEÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

Hasan Basri Çantay hangi mezhebi benimsediğini ifade etmektedir? Onun ifadelerinde mezhep taassubunu içeren hususlar var mıdır? Ehl-i sünnet'in onun zihnindeki yeri nedir? Ayrıca o, Ehl-i sünnet içerisinde herhangi bir ayırıma gitmekte midir? Ehl-i sünnet genelinde özellikle Hanefilik- Maturidilik düşüncesinin onun için özel bir anlamı var mıdır? Bu tebliğde bu soruların cevaplanması ve konunun aydınlatılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın Hasan Basri Çantay'ın inanç ve düşünce dünyasının temellerinin ve bu temellerin gerekçelerini oluşturan arka planın aydınlanmasına ve değerlendirilmesine katkı yapması hedeflenmektedir.

Hasan Basri Çantay'ın Ehl-i Sünnet/Hanefilik-Maturidilik Vurgusunun Gerekçeleri ve Temelleri

İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye nispet edilen "el Fıkh-u'l- Ekber" isimli risalenin Hasan Basri Çantay tarafından tercüme edilmiş olması, böyle bir konunun tebliğ olarak belirlenmesini sağlayan nedenlerdendir. Hasan Basri'nin niçin böyle bir risaleyi seçmiş olduğunu tespit etmek, bu konunun aydınlatılmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan söz konusu risale, tebliğ için önemli bir kaynak durumundadır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, bu risalenin Hasan Basri Çantay tarafından tercüme edilmesi, o günkü Diyanet İşleri Başkanlığının isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu görevin ona verilmiş olması da, onun ilmî dirayeti yanında aynı zamanda bu risalede mevcut olan görüş ve düşünceleri benimsemiş olması sebebiyle olmalıdır. Zira Hasan Basri, bu risalenin önsözünde bu iradesini açık yüreklilikle göstermiştir. O, İmam-ı Azam'dan bahsederken, onu "imamımız" olarak takdim etmiş, onun mezhebinden söz ederken de "bizim mezhebimiz, ser mezhebimiz" diyerek tercihini ortaya koymuştur.¹

Bu "Fıkh-ı Ekber Tercümesi"ne genel olarak bakıldığında, Hasan Basri'nin hem önsözdeki ifadelerinin hem de metnin tercümesini aktaran ifadelerinin denli kendi düşüncesini yansıttığı açıklıkla görülmektedir. O, bu risalenin tüm kelime ve cümlelerine sonuna kadar katılmaktadır. Gerek verdiği dipnotlar, gerek metindeki parantez içi ifadeler bu gerçeği bize anlatmaktadır.

Hasan Basri'nin düşünce dünyasında Ehl-i sünnet'in yeri, onun diğer eserlerinde de rahatlıkla görülebilecek bir husustur. Onun Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim isimli meâli, "Islamic Culture in Turkish Areas"² başlıklı yazısı,

¹ Ebu Hanife, Fıkh-ı Ekber (Önsöz), Tercüme eden: Hasan Basri Çantay, s. 4, Ankara, 1954; Çantay, Hasan Basri, Birinci Kırk Hadis ve Mealleri, İstanbul, 1960, c. 1, s. 146; Çantay, Hasan Basri, Yirmibirinci Kırk Hadis ve Mealleri, İstanbul, 1962, c. 3, s. 182 ve 217.

²Çantay, Hasan Basri, "Chapter 7: Islamic Culture in Turkish Areas", in Islam - The Straight Path: Islam Interpreted by Muslims by Prof. Kenneth W. Morgan, Published by The Ronald Press Company, New York 1958.

“On Kere Kırk Hadis” olarak bilinen Hz. Peygamber’in hadisleri üzerine yapmış olduğu bazı yorumları ve İslâm Düşüncesi çerçevesinde yazmış olduğu diğer makale ve yazıların her biri bu konuda önem arz etmektedir.

Hasan Basri, “Kara Günler ve İbret Levhaları” isimli eserinde toplumdaki dejenerasyondan ve yapılan ahlaksızlıklardan söz ederken, artık insanların hayatlarında olması gereken en önemli değerleri unuttuklarını ifade etmektedir. Ona göre insanlar, öyle güçlü bir yozlaşma içindedirler ki, “Peygamber-i Zîşân (s.a.v.) Efendimizin mukaddes memleketlerindeki hamâsetperver ecdadımızın bırakmış olduğu pırlanta yâdigarlar ve İmam-ı Azam’ın kabri, tamamen düşmanların ayakları altında çiğnenirken dahi ahlaksızlıklarına devam etmektedirler.”³ Hasan Basri’nin bu ifadelerinden anlaşılan odur ki, bu dinin peygamberi, o dinin mensupları için çok önemli bir değerdir ve ona sahip çıkılması gerekir. Aynı zamanda bu dinin esaslarını sistemli bir şekilde belirleyip o esaslara izahlar getiren ve bu konularda sonraki nesillere örnek olan İmam-ı Azam da çok önemli bir değerdir. Binaen aleyh onların bıraktığı mirasa sahip çıkmak gerekmektedir.

Hasan Basri, Kur’an-ı Hâkim ve Meal-i Kerîm isimli eserin önsözünde kendi döneminde mevcut olan izahlı meallerin yetersizliğini ifade ederken, bu meallerin pek çok olumsuzluklarının yanında fikir ve mezhebinin de sapık olduğunu belirtmektedir. Ona göre ayetlerin tercümesi yapılırken, metin dışında kalması gereken parantez içi izahlarda “hurafe” ve “hadis” diye zındıklar, münafıklar veya gafil ve cahiller tarafından sonradan uydurulmuş olan sözlere asla yer verilmemelidir. Dolayısıyla Çantay, fikir ve mezhep itibarıyla mutedil olan şahısların meallerinin daha muteber olacağını savunmaktadır.⁴

Hasan Basri Çantay, akıl ile ilgili bilgi verirken “muhtar olan tarif şudur” diyerek akıllı tarif etmeye çalışmaktadır.⁵ Buna göre akıl, insana mahsus bir kuvvet olup, kişi o sayede ilim öğrenme ve idrak etme kabiliyetine sahip olur. Bir diğer tarif ise, akıl, gâib ve meçhul olan şeyleri vasıtalı olarak, duyu organlarıyla bilinir cinsten olan hususları ise vasıtasız olarak idrak eden bir cevherdir. Yani akıl, bilinmeyen hususları belli bir zihin ameliyesinden sonra, duyu organlarına yönelik olan hususları da müşahade ile doğrudan idrak etmektedir. Bakıldığında bu tarif, daha ziyade Ehl-i sünnet kelimcilerinin eserlerinde karşımıza çıkan bir tariftir.⁶ Anlaşılan o ki, Çantay, akıl ile ilgili en doğru bilginin Sünni kelimcilerin eserlerinden öğrenilebileceğini bize anlatmaya çalışmaktadır. Ayrıca o, bu konunun Kelâm İlmi ile ilgili olduğunu da hissettirmektedir. Aslına bakılırsa akıl meselesi, sadece Kelâm’ın meselesi değildir. “Akıl, maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren,

³ Çantay, Hasan Basri, Kara Günler ve İbret Levhaları, İstanbul, 1964, s. 46- 47.

⁴ Çantay, Hasan Basri, Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1981, c. 1, s. 8.

⁵ Çantay, Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 1, s. 21.

⁶ Taftazânî, Sa’düddîn, Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu’l- Akâid), Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1991, s. 115- 116.

kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyaslar yaparak varlığın hakikatini idrak etmeye çalışan, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırmaya çalışan bir güç veya cevherdir”⁷denildiğinde diğer ilimlerle de ilgili olan bir tanım karşımıza çıkmaktadır.

Hasan Basri'nin iman anlayışının Ehl-i sünnete uygun olduğunu görmekteyiz. O, iman ile ilgili açıklamalarında, imanın tasdikten ibaret olduğunu, böyle olunca da imanın artmasının ve eksilmesinin mümkün olmadığını, ancak yakın itibariyle, yani o konuya ait bilginin artmasıyla kuvvet ve zayıflık yönünden imanın artıp eksilebileceğini belirtmektedir. O, bu konuya örnek olarak da Hz. İbrahim'in ölümlerini Allah tarafından nasıl diriltildiği ile alakalı kıssayı vermektedir.⁸ İmanın mahiyetine dair görüşlerin İslâm kelamcıları arasında farklılaştığını, bu konuda imanı tasdikten ibaret görenler ile imanun aynı zamanda amelleri ve eylemleri de içine aldığını benimseyenlerin olduğunu biliyoruz. Bu görüşlere bakıldığında Hasan Basri'nin, hem Mutezile'nin hem de sünni kelama mensup olarak değerlendirilen selef uleması ve Eş'ari kelamcıların iman anlayışlarını benimsemediğini görüyoruz. Bu yönüyle onun Hanefi/Maturidi çizgide bir iman anlayışına sahip olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Hasan Basri'nin uzun tartışmalar gerektiren mevzulara girmedeği gibi o konularla ilgili kanaatlerini de ifade etmediği görülür. O, müteşâbih ayetlerin te'vili hususunda bu konudaki görüş farklılıklarının neler olduğunu belirttikten sonra kendisinin hangi görüşü benimsediğini belirtmez.⁹ Aynı şekilde ecel ile ilgili pek çok ayet bulunmasına rağmen ve bu konuda âlimler arasında özellikle kelamcılar arasında uzun tartışmalar olmasına rağmen kendisi bu konuların detaylarına girmemeyi tercih eder.¹⁰ Aynı şekilde Allah'ın isimlerinin Allah'ın zatının aynı olup olmadığı meselesinin adı olan “isim- müsemma” konusuna sadece değinerek geçer.

Hasan Basri Çantay, Allah'ı ahirette görmenin imkân dâhilinde olduğunu, bütün Ehl-i sünnet âlimlerinin bu konuda mutâbakat halinde olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu konu, hem Kur'an ayetleri, hem hadisler, hem de ashâb ve onlardan sonra gelenler tarafından verilen haberlere bakıldığında reddi mümkün olmayan bir meseledir. Çantay'a göre hak olan mezhepler de rü'yetin hakikat olduğunu, rü'yetin Allah'ın kullarında yarattığı bir kuvvet olduğunu, dolayısıyla görmenin gerçekleşebilmesi için ileri sürülen; ışığın göze ulaşması, görülenin görenin karşısında olması gibi şartların geçerli olmadığını belirtmektedirler. Dolayısıyla hak olan mezhepler bu konuyu ispat edip kabul ederken, Hasan Basri'ye göre Mutezile, Hariciler ve bazı Mürcie'den oluşan

⁷Çelebi, İlyas, İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar, İstanbul, 2002, s. 24.

⁸Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 1, s. 74.

⁹Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 1, s. 82 ve c. 2, s. 523.

¹⁰Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 1, s. 182.

bid'at mezhepler ise Allah'ı görmenin aklen mümkün olmadığını söyleyerek apaçık bir hata işlemekte ve çirkin bir cehalet örneği sergilemektedirler.¹¹

Ehl-i sünnet bünyesinde değerlendirilen Maturidîler ve Eş'arîler arasında kadınların peygamber olarak gönderilip gönderilmediğine dair tartışmalar söz konusudur. Maturidîler bazı ayetleri¹² delil göstererek ancak erkeklerin peygamber olarak gönderildiğini kabul ederken, Eş'arîler ise Kur'an'da kendisine vahyedilen kadınlardan bahsedildiğini, vahyin de peygamberliğin alameti olması itibarıyla kadınların da peygamber olarak gönderildiğini iddia etmektedirler. Bu tartışmalardan haberdar olan Hasan Basri de, çok kısa bir şekilde bu konudaki görüşünü izhâr etmektedir. O, Maturidîlerin ileri sürdüğü ayetlerin hepsine ayrı ayrı açıklamalar getirmektense, sadece Nahl Suresi 43. ayeti açıklarken, bu ayetin peygamberlerin ne meleklerden ne de kadınlardan gönderilmediğine bu ayetin delil olduğunu ifade etmekte, dolayısıyla bu konudaki Maturidî yorumuna katıldığını belirtmiş olmaktadır.¹³

Hasan Basri Çantay, adalet kavramını açıklarken, adaletin her şeyde ifrat ve tefritten kaçınmak olduğunu, her şeyin orta ve itidal noktasını ihtiyar etmek olduğunu belirledikten sonra, örneğin itikada itidâlin Cenab-ı Hakkı inkâr ile O'na eş tutmak arasındaki "tevhid" olduğunu, yine kader hakkında konuşma konusundaki itidâlin salt(mahza) cebr ile salt(mahza) kader arasında mütevassıt bir kesb olduğunu ifade etmektedir.¹⁴ Dolayısıyla o, kader konusundaki yaklaşımı itibarıyla de her konuda itidâli hedefleyen Ehl-i sünnetin mutedil tavrını doğru bir yaklaşım olarak görmektedir. Hasan Basri bu tavrını, kader ile ilgili ayetleri yorumlarken de göstermektedir. Örneğin, "Allah'ın kimi dilerse onu sapıtacağı, kimi de dilerse hidayete ileteceği"¹⁵ ayetini açıklarken, kulun dalâleti ihtiyar edeceğini bilerek ona o yolu, yahud doğru yolu seçeceğini bilerek ona da hidayet yolunu Allah'ın kolaylaştıracağını belirtmektedir.¹⁶ Bu yorum da tam olarak Maturidîlerin kader anlayışına denk düşmektedir. Onlar bu konuyu izah ederken Allah'ın mutlak ve sonsuz ilmiyle meseleyi açıklamaya çalışırlar.

Hasan Basri derece itibarıyla varlıkları tasnif ederken, melek- insan mukayesesi de yapmaktadır. O, meleklerin şehvetsiz akla sahip olduklarını, hayvanların akılsız şehvete, insanların ise hem akla hem de şehvete sahip olduklarını; buna göre insan, eğer aklını şehvetinin önüne geçirirse meleklerden daha değerli bir varlık olması, yok eğer insanın şehveti aklının önüne geçerse bu takdirde de insanın hayvanlardan daha aşağı bir varlık olacağını ifade etmektedir. Buna göre yaratılış itibarıyla daha üstün bir varlık olarak yaratılan

¹¹ Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 1, s. 200, c. 1, s. 310 ve c. 3, s. 1119.

¹² Yusuf, 12/109, Nahl, 16/43, Enbiya, 21/7.

¹³ Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 2, s. 491.

¹⁴ Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 2, s. 499.

¹⁵ Nahl, 16/93.

¹⁶ Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 2, s. 500.

meleği, insanın eylemleriyle geçebileceği ifade edilmektedir.¹⁷Dolayısıyla Hasan Basri, Maturidîlerin ve bazı Eş'arîlerin, "ancak üstün olana secde edilebilir" iddiasından hareketle kabul ettikleri insanın bütün mahlukâtın en şerefli olduğu, dolayısıyla meleklerden de üstün olduğu düşüncesine katılarak Mutezile ve İslâm filozoflarının bu konudaki farklı görüşünü dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Onlar da bazı ayetlere¹⁸ dayanarak meleklerin insana olan üstünlüğünü kabul etmektedirler.

Eş'arîler ile Maturidîler arasında uzun tartışmalara neden olan meselelerden biri de "tekvin" sıfatıdır. Maturidîler tekvini Allah'ın zatıyla kâim olan kemal bir sıfat olarak telakki ederken Eş'arîler ise bu sıfatın zat ile ilgili olmadığını, kudret sıfatının hâdis olana tallukundan ibaret olan fiilî bir sıfat olduğunu ifade etmişlerdir. Hasan Basri de bu tartışmayı bildiği için sadece iki kelam mezhebi arasındaki ihtilaflı noktaya değinmekle yetinmiştir.¹⁹

Ehl-i sünnetin önem verdiği prensiplerden biri de Hz. Peygamberin ashâbı ile alakalı görüşleridir. Onlara göre ashâbın hepsi muhterem ve güvenilir insanlardır. Hiçbiri için kötü bir sıfat yakıştırılmamalıdır. Fazilet sıralaması ise Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde olmalıdır.²⁰ Hasan Basri de bu prensibi göz önünde bulundurarak ashâbı ve selef-i sâlihîni daima hayırla yâd etmeye özen göstermiştir. O, bu özeni ve titizliği göstermeyenleri ise hak-hukuk bilmeyen hadsiz kişiler olarak değerlendirmekte, ashâb arasında ayrıma giderek bir kısmı hakkında yakışıksız ifadeler kullanmanın doğru olmadığını, özellikle ilk üç halifeye dil uzatmanın "kafasızlık" olduğunu belirtmektedir.²¹ Onun bu değerlendirmelerinde daha ziyade Şiîleri hedef aldığı anlaşılmaktadır.

Hasan Basri cinlerin varlığından bahsederken bazı filozof ve kelamcılarının onların varlığını kabul etmediklerini belirtir. O, cinlerin varlığıyla ilgili Mutezile'nin genel görüşünün de onların varlığını kabul etmemek olduğunu ifade eder. Mutezileye göre hayatta şart olan şey, bir bünyeye sahip olmaktır. Hayatta iş yapabilmek için sağlam bir bünyenin şart olduğunu belirten Mutezile, böyle bir bedene sahip olmayanların varlığından söz edilemeyeceğini kabul eder. Hangi gerekçe ile Mutezilenin cinlerin varlığını kabul etmediklerini Hasan Basri ifade ettikten sonra bu görüşün kabul edilemez olduğunu, bu görüşe sahip olanların kaynağı Kur'an ve sünnet olan bir hakikati inkâr etmiş olacağını ifade eder. Ona göre Kur'an ve sünnetten hâsıl olan kat'î ilme göre cinlerin varlığı kesindir. Hasan Basri, İmam Eş'arî'nin de bu kanaatte olduğunu,

¹⁷ Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 2, s. 520-521.

¹⁸ Araf, 7/20 "Şeytan onlara şöyle fısıldadı: Rabbiniz sizin ikinizi melek olmayasınız ya da sonsuza kadar yaşayamayasınız diye bu ağaçtan uzak tuttu."

¹⁹ Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 2, s. 790.

²⁰ Bkz. Bağdadî, Abdülkâhîr b. Tâhîr, el-Fark beyne'l-Fırak, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, s. 323-355.

²¹ Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 3, s.1025-1026.

hayatta var olmak için bir bünyeye sahip olmanın gerekliliğini iddia eden Mutezilî düşünceyi onun da reddettiğini belirtir.²²

Gaybın Allah Teâla'dan başka hiçbir kimse tarafından bilinemeyeceğini, ancak Allah'ın razı olduğu bir peygamberin bunun dışında olduğunu belirten ayeti²³ açıklarken Hasan Basri, Mutezilenin bu ayetten hareket ederek veli kulların kerametini inkâr ettiğini belirtir. Çünkü onlara göre keramet caiz olsaydı, velinin gaybdan haber vermesi caiz olurdu. Oysa ayette bu istisnanın yalnız peygamberlere ait olduğu geçmektedir. Buna göre kerametın reddedilmesi gerekir. Hasan Basri bu düşünceye şu şekilde karşı çıkmaktadır: Veliyyullah demek, Allah Teâlâ'yı ve Onun sıfatlarını hakkıyla bilen, ibadetlerini bihakkın yerine getiren, günah ve dünyevî hazlardan uzak yaşayan, bununla beraber mensup olduğu peygamber uğrunda her şeyini feda etmiş olan insandır. Onun kerametinde peygamberlik iddiası olmadığı gibi, peygamberin mucizesinin devamı ve ispatı söz konusudur. Velinin kerameti aslında başka bir yönden de peygamberin mucizesi olarak görülmelidir. Çünkü velinin kerameti, peygambere duyulan muhabbet neticesinde ortaya çıkmaktadır.²⁴ Görüldüğü gibi Hasan Basri keramet konusunda da bid'at mezhep olarak gördüğü Mutezilenin görüşünü bir taraftan reddederken, diğer taraftan Maturidî ve Eş'arî âlimlerin eserlerine dayanarak keramet hakkında onların ortaya koyduğu görüşleri kabul etmektedir.

Yine Hasan Basri, peygamberlerin masumiyeti ile ilgili olarak, onların her türlü günahı ve kötülüğü işlemekten münezzeh olduklarını Ehl-i sünnetin görüşü olarak öne çıkarmış, diğer ekollerin görüşlerinin ne olduğuna itibar etmemiştir.²⁵ Örneğin bid'at mezhep olarak gördüğü Mutezilenin bu konudaki düşüncesinin ne olduğu onu pek ilgilendirmemiştir. Oysa Ehl-i sünnet peygamberleri nübüvvetten sonra masum olarak değerlendirirken Mutezile doğuştan itibaren peygamberlerin masum olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü onlara göre günah işleyen bir peygamberin insanlardan günah işlememelerini istemesi pek anlamlı gözükmemektedir. Sosyolojik anlamda da insanlar günah işleyen bir peygambere inanmak istemeyecektir.

Hasan Basri kaza ve kader kelimelerinin anlamlarını verirken, kaza kavramının, bütün varlıkların levh-i mahfuzda toplu olarak mevcut olması, kaderin de şartlar ortaya çıktıktan sonra mümkün olan şeylerin kazaya uygun olarak ayrı ayrı meydana gelmesi olduğunu Seyyid Şerif Cürcanî'ye dayanarak tespit eder. İlginç bir şekilde Hanefilerin ve Maturidîlerin görüşünü verirken de -ki onlar bu kavramlara tam tersi bir anlam vermektedirler- onlardan "bazıları"

²²Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 3, s. 1098-1099.

²³Cin, 72/26-27.

²⁴Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 3, s. 1103; Çantay, Yirmibirinci Kırk Hadis ve Mealleri, c. 3, s. 115.

²⁵Çantay, Onbirinci Kırk Hadis ve Mealleri, c. 2, s. 221, İstanbul,1961.

diyerek bahseder²⁶ Hasan Basri'nin bu konuda Cürcanî'yi otorite kabul ettiğini görmekteyiz.

Görüldüğü gibi Hasan Basri, ayetlerin yorumunu yaparken Ehl-i sünnetin prensipleri çerçevesinde hareket etmiştir.²⁷ İslâm Düşüncesinin problemleriyle alakalı görüşlerini belirtirken de filozofların, bid'at ehli kalamcılarının sözlerine itibar etmediğini, daha ziyade kendi düşüncesine yakın gördüğü mutasavvıf ve Sünnî kalamcılara değer verdiğini göstermiştir.²⁸ Bu çizginin de genel olarak Ehl-i sünnet çizgisine uygun olduğunu söylemek mümkündür. Hasan Basri'nin ayetlerin izahlarını bu düşünce çerçevesinde yapması, Kur'an'ın evrensel mesajını belli bir düşünceye hapsetmekle suçlanmış ve eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin haklılık payı olmakla birlikte şu gerçeği de itiraf etmek gerekir: Bu izahları yapan bir insanın başka türlü davranması mümkün müdür? Kur'an ayetlerinin yorumu üzerine bir eser ortaya koymaya çalışan herkesin kendine has bir düşüncesi ve kafa yapısı vardır. Kişi, mecburen bu dünya görüşüne göre ayetleri yorumlamış olacaktır. Bu bazen sünnî olur, bazen şii olur, bazen oryantalist olur. Mutlaka o yorumlar belli bir biçimde isimlendirilecektir. Bundan kaçmak çok da mümkün gözüküyor. Belki şu denebilir: İnsan belli bir düşünceye bağlı olduğunu düşünerek bağnaz davranmamalı, taassup ile hareket etmemeli, sadece kendi düşüncesine uymak adına delilsiz ve tutarsız yorumlar yapmamalıdır.

Sonuç olarak Hasan Basri'nin kendi düşüncesine yakın gördüğü için Ehl-i sünnet ilkelerini benimsediğini, görüşlerinde tutarlı olmak adına bu şekilde davrandığını söyleyebiliriz. Onun kendi düşüncesi dışındaki görüşlere toleransının bazen zayıf kaldığını, kendi görüşüne yakın olanlara karşı daha toleranslı davrandığını söylemek mümkündür. O, Ehl-i sünnet içinde farklı grupların olmasını yadırgamamış, bu farklılıkları hoşgörülle karşılamıştır. Onun genel anlamda Ehl-i sünneti benimsediğini, özel olarak da Hanefiliği öne çıkardığını söyleyebiliriz.

Kaynaklar

BAĞDADÎ, Abdülkâhir b. Tâhir, 1993, "*El-Fark Beyne'l- Fırak*", Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut.

ÇANTAY, H., B., 1960, "*Birinci Kırk Hadis ve Mealleri*", İstanbul.

ÇANTAY, H., B., 1958, "*Chapter 7: Islamic Culture in Turkish Areas*", in *Islam: The Straight Path; Islam Interpreted by Muslims* by Prof. Kenneth W. Morgan, "Published by The Ronald Press Company, New York.

ÇANTAY, H., B., 1964, "*Kara Günler ve İbret Levhaları*", İstanbul.

²⁶Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 3, s. 1131.

²⁷Uğur, Mücteba, Hasan Basri Çantay, s. 97 ve 100- 101, Ankara, 1994.

²⁸Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, c. 3, s. 1232.

ÇANTAY, H., B., 1981, “*Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*”, İstanbul..

ÇANTAY, H., B., 1961, “*Onbirinci Kırk Hadis ve Mealleri*”, İstanbul.

ÇANTAY, H., B., 1962, “*Yirmibirinci Kırk Hadis ve Mealleri*”, İstanbul.

ÇELEBİ, İ., 2002, “*İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebâr*”, İstanbul.

EBU HANİFE, Fıkh-ı Ekber (Önsöz), 1954, Tercüme eden: Hasan Basri Çantay, Ankara.

TAFTAZANÎ, Sa’düddîn, 1991, “*Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu’l- Akâid)*”, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul.

UĞUR, M., 1994, “*Hasan Basri Çantay*”, Ankara.